

Югас Е.Ф., Машика М.В.

ЗНАЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТЕЙ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто сутність та окремі види класифікації дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємства. Подано визначення даних понять з точки зору різних авторів та проведено глибоке дослідження їх економічної природи. Визначено вплив дебіторської та кредиторської заборгованостей на платоспроможність та фінансову стійкість підприємства. Обґрунтовано необхідність порівняння показників дебіторської та кредиторської заборгованостей на підприємствах та управління ними в умовах ринкових відносин.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, класифікація дебіторської заборгованості, класифікація кредиторської заборгованості, управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, ринкові відносини, платоспроможність, фінансова стійкість.

ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах розвинених ринкових відносин значна увага приділяється поняттям дебіторської та кредиторської заборгованостей. Основною проблемою в даних умовах господарювання є несвоєчасне та неповне виконання суб'єктами своїх зобов'язань, тобто порушення домовленостей між сторонами, в першу чергу, щодо строків оплати та поставки товарів, робіт, послуг.

Основною фінансово-господарської діяльності підприємства є розрахункові операції, внаслідок яких, з однієї сторони, виникає дебіторська, а з іншої – кредиторська заборгованість, що, в свою чергу негативно впливає на діяльність суб'єкта господарювання. Тому, суб'єктам ринкових відносин необхідно здійснювати ефективне управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, сприяючи постійному їх зменшенню. Здійснення всіх необхідних заходів по ефективному їх управлінню потребує чіткого розуміння сутності вище вказаних понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях Голова С., Стоуна Д., Хітчинга К., Лиценка О., Кірейцева Г., Борисова А., Бугинця Ф., Горещкої Л., Костюченка В., Бланка І. та ін. знайшли своє відображення поняття сутності та особливостей класифікації дебіторської та кредиторської заборгованостей, їх вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства.

Разом з тим, деякі теоретичні аспекти щодо сутності дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств потребують проведення подальших досліджень.

Мета дослідження полягає у детальному аналізі понять дебіторської та кредиторської заборгованостей, їх класифікації та впливу на господарську діяльність суб'єктів в умовах ринкових відносин.

В ході проведеного дослідження були використані наступні методи: збір та обробка інформації, індукція, дедукція, порівняння, групування та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою всебічного розвитку та безперервного функціонування всіх сфер економіки необхідно, щоб підприємці, приймаючи рішення, отримували правдиву, неупереджену та достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства, в першу чергу про стан дебіторської заборгованості.

Сутність дебіторської заборгованості була предметом дослідження багатьох вчених, погляди яких зібрані у науковій праці Шевченка Б.О. [13]. Кожен з авторів дає своє визначення поняттю дебіторської заборгованості. Так, Голова С.Ф. визначає дебіторську заборгованість як фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони. Лиценко О.Г. зазначає, що дебіторська заборгованість — це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства.

Досить глибоке та ґрунтовне визначення дебіторської заборгованості дає Белозерцев В.С.: «Дебіторська заборгованість — грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив».

© Югас Еріка Федорівна, к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту, ДВНЗ «УжНУ», тел. +380501600487, e-mail: efjuhas@meta.ua

Машика Мар'яна Володимирівна, студентка кафедри обліку та аудиту, ДВНЗ «УжНУ» e-mail: mashika1993@meta.ua

Своєрідним є підхід до визначення дебіторської заборгованості зарубіжними вченими. Так, наприклад, Стоун Д. та Хітчинг К. розглядають дебіторську заборгованість як суму боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи і що виникли у результаті господарських взаємовідносин з ними, а сама дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання».

Дебіторська заборгованість на думку Кірейцева Г.Г. - це складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг.

Згідно із П(с)БО 10, дебіторська заборгованість - сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебітори - юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Найбільшу частину в складі дебіторської заборгованості, як правило, займає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – тобто заборгованість покупців або замовників за надані їм продукцію, товари, роботи або послуги. Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги виникає, коли підприємство реалізує продукцію (товари, роботи, послуги) в кредит (з відстрочкою платежу). Така дебіторська заборгованість визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю [8].

Таким чином, для визнання поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги необхідно, щоб виконувалися критерії визнання доходу [10]:

- покупцеві передано ризику й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами);
- сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

У підсумок балансу включається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, яка визначається як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів.

Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів: застосуванням абсолютної суми сумнівної заборгованості; застосуванням коефіцієнта сумнівності. За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами:

- визначенням питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- класифікацією дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- визначенням середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років [8].

Дебіторська заборгованість відображається у Балансі за статтями (табл.1).

У Примітках до річної фінансової звітності дебіторська заборгованість відображається за строками непогашення (табл. 2).

Актив у вигляді заборгованості. Згідно із П(с)БО 10, активом може бути визнана тільки та дебіторська заборгованість і тільки в тому випадку, якщо:

- 1) існує ймовірність того, що підприємство одержить майбутні економічні вигоди від такої дебіторської заборгованості;
- 2) сума дебіторської заборгованості може бути достовірно визначена.

Нижче наведена класифікація дебіторської заборгованості (рис.1).

Поточна дебіторська заборгованість - це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Довгострокова дебіторська заборгованість - це сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу [8]. Під датою балансу мається на увазі виключно та дата балансу, який складається підприємством щомісяця.

Відповідно до П(с)БО 10, дебіторська заборгованість, залежно від платоспроможності дебіторів, поділяється на безнадійну та сумнівну. Безнадійна дебіторська заборгованість - поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності. Сумнівний борг - це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує непевність у її погашенні боржником.

Однак, доцільно виділяти ще один вид дебіторської заборгованості – дійсну. Шип В.Ю. [14] визначає дебіторську заборгованість як таку, що буде погашена дебіторами відповідно до умов договорів і стосовно якої немає будь-яких сумнівів у її погашенні.

Також, доцільним є поділ дебіторської заборгованості за ступенем дотримання фінансової дисципліни на допустиму та невиврадану, яка виникає внаслідок недоліків у діяльності підприємства (наприклад, при виявленні недостач, розкрадань товарно-матеріальних цінностей і коштів). Поділ дебіторської заборгованості на ці два види дає можливість простежити порушення фінансово-розрахункової дисципліни і виявити: неякісну роботу контрагента — відсутність коштів у покупця, незадовільну організацію роботи його бухгалтерії; неякісну роботу підприємства-постачальника — порушення договорів поставки [14].

Таблиця 1. Узгодженість відображення інформації про дебіторську заборгованість за Балансом та за Планом рахунків [6, с. 168]

Баланс	Рахунки(субрахунки)		
Стаття	Рядок	Код рахунка	Назва субрахунка
1	2	3	4
1.Необоротні активи Довгострокова дебіторська заборгованість	050	181	Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду
		182	Довгострокові векселі отримані
		183	Інша дебіторська заборгованість
2.Оборотні активи Векселі отримані	150	341	Короткострокові векселі, отримані в національній валюті
		342	Короткострокові векселі, отримані в іноземній валюті
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:			
чиста реалізаційна вартість	160		Рядок 161 мінус рядок 162
первісна вартість	161	361	Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками
		362	Розрахунки з іноземними покупцями і замовниками
		363	Розрахунки з учасниками ПФГ
резерв сумнівних боргів	162	38	Резерв сумнівних боргів
Дебіторська заборгованість за розрахунками:			
з бюджетом	170	641	Розрахунки за податками
		642	Розрахунки за обов'язковими платежами
за виданими авансами	180	371	Розрахунки за виданими авансами
із нарахованих доходів	190	373	Розрахунки за нарахованими доходами
із внутрішніх розрахунків	200	682	Внутрішні розрахунки
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	683	Внутрішньогосподарські розрахунки
		372	Розрахунки з підзвітними особами
		374	Розрахунки за претензіями
		375	Розрахунки з відшкодування завданих збитків
		376	Розрахунки за позичками членам кредитних спілок
		377	Розрахунки з іншими дебіторами
		65	Розрахунки за страхуванням

Таблиця 2. Розкриття інформації про дебіторську заборгованість у Примітках до річної фінансової звітності [11]

ІХ. Дебіторська заборгованість					
Найменування показника	Код рядка	Всього на кінець року	У тому числі за строками непогашення		
			До 12 місяців	Від 12 до 18 місяців	Від 18 до 36 місяців
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	940				
Інша поточна дебіторська заборгованість	950				

Списано у звітному році безнадійної дебіторської заборгованості (951) ____

Із рядків 940 і 950 графа 3 заборгованість з пов'язаними сторонами (952) ____

Варто зазначити, що підприємство, виходячи із власних потреб та специфіки діяльності може самостійно обирати ту чи іншу ознаку класифікації.

Розуміння сутності дебіторської заборгованості сприяє ефективному контролю за її розмірами і термінами погашення на підприємстві, а також за своєчасним здійсненням розрахунків з дебіторами.

В ринкових умовах господарювання можливість залучення підприємствами додаткових джерел фінансування на окремих стадіях життєдіяльності є основою їх безперервного функціонування. Однак для ефективного та цілеспрямованого їх використання важливим є розуміння сутності кредиторської заборгованості.

Розглянемо трактування сутності кредиторської заборгованості з точки зору різних авторів. Так, Бугинець Ф.Ф., Горецька Л.Л. розглядають кредиторську заборгованість як форму розрахунку за товари і послуги, які придбаються у ході операцій компанії, що періодично повторюються і використовуються у виробництві (в якості сировини) чи для перепродажу (інакше її називають рахунками до сплати чи торговими рахунками до сплати) [3, с. 387].

У свою чергу Голов С.Ф. та Костюченко В.М. зазначають, що кредиторська заборгованість, рахунки до оплати (Accounts Payable) – це суми, які нараховуються постачальникам за купівлю у них товарів або послуг в кредит [5, с. 320].

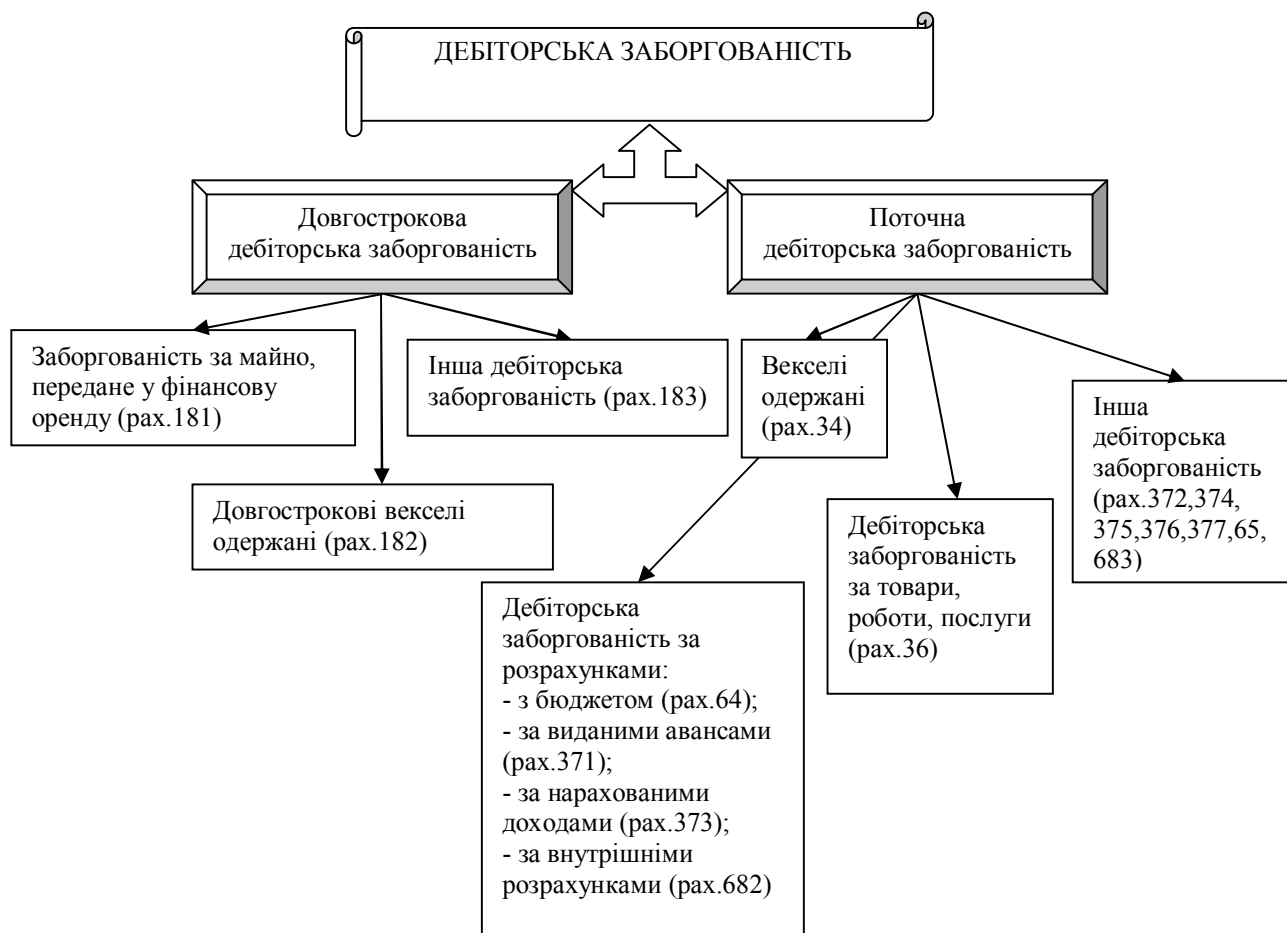

Рис. 1. Види дебіторської заборгованості згідно П(С)БО 10 та Плану рахунків активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій.

Борисов А.Б. [2, с.437] визначає кредиторську заборгованість як грошові кошти, які тимчасово підпорядковані підприємству, фірмі, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі, у яких вони позичені і яким вони не виплачені.

Партин Г.О. та Загородній А.Г. дають наступне визначення кредиторської заборгованості: кредиторська заборгованість – це заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла в результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях і щодо якої в підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк [7, с. 112].

Чабанова Н.В. та Василенко Ю.А. вважають кредиторську заборгованість правовою категорією: кредиторська заборгованість – це особлива частина майна організації, що є предметом обов'язкових правовідносин між організацією і її кредиторами. Організація володіє і користується кредиторською заборгованістю, але вона зобов'язана повернути чи виплатити дану частину майна кредиторам, що мають права вимоги на неї. Дана частина майна – це борги організації, чуже майно, чужі кошти, що знаходяться у володінні організації-боржника [12, с. 413].

Відповідно до законодавства кредиторська заборгованість є зобов'язанням.

П(С)БО 11 класифікує зобов'язання наступним чином: довгострокові; поточні; непередбачені зобов'язання; доходи майбутніх періодів.

До довгострокових зобов'язань належать: довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові забезпечення.

Поточні зобов'язання включають: короткострокові кредити банків; поточну кредиторську заборгованість (за довгостроковими зобов'язаннями, за товари, роботи, послуги, за розрахунками з бюджетом, у тому числі з податку на прибуток, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за розрахунками із внутрішніх розрахунків); короткострокові векселі видані; поточні забезпечення; інші поточні зобов'язання.

Вказана вище класифікація є універсальною для будь-якого підприємства.

Бланк І.А. пропонує таку класифікацію кредиторської заборгованості [1, с. 163]:

- кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги, термін оплати за якими не настав;
- кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги, котрі вчасно не оплачені
- кредиторська заборгованість за виданими векселями;
- кредиторська заборгованість за отриманими авансами;
- кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом і позабюджетними платежами;
- кредиторська заборгованість зі страхування;

- кредиторська заборгованість з оплати праці;
- інші види кредиторської заборгованості.

Бутинець Ф.Ф. поділяє кредиторську заборгованість на такі види [4, с. 461]:

- 1) за складністю: прості, складні;
- 2) за визначеністю у часі: обмежені у часі, безстрокові;
- 3) за забезпеченістю виконання зобов'язань: забезпечені, незабезпечені;
- 4) залежно від підстави виникнення зобов'язання: договірні, позадоговірні;
- 5) за способом погашення: монетарні, немонетарні;
- 6) за часом виникнення: теперішні, майбутні;
- 7) за терміном погашення: довгострокові, короткострокові;
- 8) за можливістю оцінки: фактичні, оціночні, умовні.

Підприємство має право вибору будь-якого варіанту класифікації кредиторської заборгованості виходячи із особливостей та напрямків своєї діяльності, однак з метою формування достовірних облікових даних доцільним є використання класифікації, зазначеної у П(с)БО 11 "Зобов'язання".

З метою підтримки стабільного фінансового стану та розвитку підприємства необхідним є постійне порівняння показників дебіторської та кредиторської заборгованості. Перевищення як дебіторської, так і кредиторської заборгованості негативно впливає на фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською є ознакою раннього банкрутства підприємства, що виникає в результаті недоотримання грошових коштів, прибутку та призводить до накопичення величезної суми боргу. У випадку перевищення кредиторської заборгованості та при

стрімкому збільшенні її величини перед підприємством рано чи пізно постане проблема неплатоспроможності.

Залучення додаткових джерел фінансування можливе лише за умови використання їх виключно на оновлення виробництва, реструктуризацію, модернізацію, для впровадження результатів науково-технічного прогресу, а не для погашення заборгованості перед іншими кредиторами. Тільки при цьому кредиторська заборгованість буде "працювати" на підприємство.

ВИСНОВКИ

Здійснивши глибоке дослідження сутності дебіторської та кредиторської заборгованостей, різноманітних їх класифікацій можна з впевненістю стверджувати, що величина цих показників має значний вплив на фінансову стійкість, а в першу чергу, на платоспроможність підприємства. В умовах ринкових відносин управління дебіторською та кредиторською заборгованістю є основною умовою безперервного розвитку будь-якого суб'єкта господарювання. Тому підприємствам, з метою підтримки необхідного рівня платоспроможності та ліквідності необхідно здійснювати постійний контроль за формуванням, рухом та стягненням дебіторської та кредиторської заборгованості, аналізувати їх значення за попередні періоди, проводити порівняльний аналіз їх кількісного та якісного складу та визначити основні принципи кредитної політики по відношенню до покупців та постачальників. Всі вище зазначені заходи по управлінню дебіторської та кредиторської заборгованості повинні постійно вдосконалюватися виходячи із наявної ситуації на ринку та специфіки діяльності окремого суб'єкта господарювання.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк І.А.: словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1998. – 480 с.
2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М.: Кн. мир, 1999. – 895 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навчальний посібник [для студ. спец. "Облік і аудит" ВНЗ] / Ф.Ф. Бутинець, Л.Л. Горецька. – Житомир: ПП "Рута", 2003. – 544 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник [для студ. спец. "Облік і аудит" ВНЗ] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
5. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практичний посібник / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. – К.: Лібра, 2004. – 880 с.
6. Євлаш Т.О. Інформаційне забезпечення обліку операцій з дебіторської заборгованості та його удосконалення / Т.О. Євлаш // Вісник Запорізького національного університету. – №4(8). - 2010. – С. 161-171.
7. Партин Г.О. Управлінський облік: навч. посіб. / Г.О. Партин, А.Г. Загородній. – К.: Знання, 2007. – 303 с.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" [Електронний ресурс]: затверджений наказом Міністерства фінансів України №237 від 08.10.1999 (із змінами та доповненнями). - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання" [Електронний ресурс]: затверджений наказом Міністерства фінансів України №20 від 31.01.2001 (із змінами та доповненнями). - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 "Дохід" [Електронний ресурс]: затверджений наказом Міністерства фінансів України від №290 29.11.1999 (із змінами та доповненнями). - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>
11. Примітки до річної фінансової звітності [Електронний ресурс]: затверджений наказом Міністерства фінансів України № 302 від 29.11.2000 (із змінами та доповненнями). - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00>
12. Чабанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік: посібник / Н.В. Чабанова, Ю.А. Василенко. – К.: Академія, 2002. – 672 с.
13. Шевченко Б.О. Теоретичні аспекти поняття "дебіторська заборгованість" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73594.doc.htm
14. Шип В.Ю. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація / В.Ю. Шип // Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Економіка. — Вип. 29, Ч. 2. – 2010. — С. 96-99.

Одержано 15.05.2014 р.